

Sramotna kupčija.

Odkar so Benečani z brezobzirnim izrabljanjem križarjev zavladali vzhodnemu Sredozemskemu morju, so se zlasti trudili, da bi se polastili vsega brodarstva in trgovine v Jadranu. Že tri desetletja po zavzetju Carigrada jim je moral Dubrovnik obljubiti, da njegove ladje ne bodo šle na sever od Jakina, razen kadar peljejo živež v Benetke. Prav tako so Benečani dosegli od cesarja Friderika II., da je svojim podanikom v južni Italiji prepovedal, da bi izvažali v Benetke kaj drugega kot samo lastne izdelke. Podobno so Benečani omejili tudi trgovino svojih najbližjih tekmecev, n. pr. Ferare, Ravene in Jakina. Jadransko morje so začeli smatrati za svojo popolno posest. Nazivali so ga »Beneški zaliv«, Benetke pa »vladarico Jadrana«.

Hrvatski so takrat vladali že dobrih sto let ogrski kralji Arpadovci, ki so se žal slabo zavedali vrednosti morske obale. Zaposleni z domačimi

Split.

prepiri, otepajoč se z oholim plemstvom in stremeč po nadvladi nad Bosno in Srbijo, niso dovolj podpirali primorskih mest v obrambi pred Benečani, ampak so tem celo dajali potuho. Tako je kralj Andrej II. l. 1216 Benečanom odstopil svoje pravice do Zadra, ker ni imel denarja, da bi plačal prevoznino za svojo križarsko vojno. Njegov naslednik Bela IV. je imel opraviti z navalom divjih Tatarov, ki so l. 1241 vdrli na Ogrsko in jo s Hrvatsko vred strahovito opleni in opustošili. Pridrli so prav do obale, kjer je dobil kralj s svojimi velikaši zavetja v dobro utrjenih mestih. Komaj so Tatarji odšli, so se Zadrani, zanašajoč se na kraljevo pomoč, uprli Benečanom. Toda zopet so se varali; kraljeva vojska je bila tepena in kralj je prepustil Zader Benečanom, ki so mu naložili trde mirovne pogoje. Kralju se je tudi zato mudilo, izmiriti se z Benečani, ker je izbruhnila v Dalmaciji prava državljanska vojna med Splitom in Trogirom ter njunimi zavezniki. Ko je kralj ugnal Spličane, se je pa vmešaval v nasledstvene boje za Avstrijo in Štajersko in nekaj časa tudi vladal na Štajerskem. Pri tem je razumljivo, da je šlo doma vse narobe in so plemiči zelo omejili kraljevo oblast.

Nič bolje ni bilo za njegovih naslednikov. Beli IV. so sledili v naslednjih tridesetih letih še trije Arpadovci — zadnji iz tega rodu je izumrl l. 1301 z Andrejem III. Temu so rekli tudi »Benečane«, ker je bila njegova mati iz slovite beneške rodbine Morosinijev. Mnogi ga sploh niso priznali in so postavili proti njemu kralja Karla iz sorodne anžuvijske hiše, ki je vladala v Napolju. S Karlom so potegnili zlasti najimenitnejši hrvatski velikaši knezi Šubici — Bribirski, za kar so dobili dedno bansko čast. Medtem ko se je novi kralj Karel I. z raznimi tekmeci vojskoval za ogrsko krono, je ban Pavel Bribirski skoraj neodvisno vladal vsej hrvatski obali razen Zadra. Seveda je Zader zopet porabil priliko in se uprl Benečanom, ki so bili takrat tudi v vojni s papežem in celo od njega prokleti. Zader pa le ni imel sreče. Med triletno vojno je umrl ban Pavel, njegov sin Mladen je pa prepustil mesto njegovi usodi. Benečani so ga znova zasedli in celo nahujskali zoper oholega Mladena druge hrvatske velikaše in mesta. Domači vojni, ki je tako nastala, je naredil konec kralj Karel, ki je Mladena odstavil in odvedel s seboj na Ogrsko. Žalostno neslogo hrvatskih velikašev so spretno izrabili Benečani. Z lepimi besedami in obljubami so dosegli, da so se jim izročila vsa važnejša mesta v varstvo in tako je beneška republika brez boja zavladovala vsej hrvatski obali od Zrmanje do Cetine, edino Skradin in Omiš sta ostala v oblasti Bribirskih.

Toda tej sramoti je napravil konec Karlov sin in naslednik **Ludovik**, ki že zaradi tega zasluži pridevek **Veliki** (1342—1382). Brž ko je uredil hrvatske razmere in prišel z vojsko v Dalmacijo, so ga Zadranj navdušeno pozdravili in — izgnali Benečane. Pa naglica ni bila prida. Po dveletni junaški obrambi so se morali podati in Ludovik je sklenil z republiko premirje za osem let. Tačas se je vojskoval v južni Italiji proti morilcem svojega brata. Nato je pa komaj čakal, da je premirje poteklo, kajti odločil se je temeljito obračunati z »vladarico Jadrana«, ki se je bila medtem s prevaro polastila tudi Skradina. Nameraval je napasti Benečane zlasti tudi s kopnega in je zbral v Zagrebu veliko vojsko, češ, da hoče vkorakati v Srbijo. Tembolj so se preplašili Benečani, ko je naenkrat njim napovedal vojno. Ponujali so mu vsa dalmatinska mesta razen Zadra, on pa ni hotel o tem niti slišati. Vojskovali so se celi dve leti. Hrvatskemu banu so se kmalu predala mesta v Dalmaciji, le za Zader je bil potreben hud boj. Kralj sam se je takrat srečno vojskoval v zgornji Italiji in prisilil Benečane, da so v začetku l. 1358 sklenili v Zadru mir in se odpovedali vsem dalmatinskim mestom in otokom »od sredine Kvarnera do Drača«, dož pa tudi naslovu »vojvode Dalmacije in Hrvatske«, ki si ga je lastil še od nesrečnega leta 1000.

Proti koncu svoje vlade se je Ludovik, ki je bil medtem postal tudi kralj poljski, še enkrat vojskoval z Benečani. Njihovi stari nasprotniki in trgovski tekmeci na vzhodu so bili **Genovežani** in ti so ga l. 1378 poklicali na pomoč zoper Benetke. Ludovik se je rad odzval, da bi čimbolj utrdil svojo oblast na Jadranu. Topot so se vojskovali večinoma le na kopnem v gornji Italiji. Beneško brodovje ni moglo drugega, kot da je parkrat pustošilo po naši obali. Šele čez tri leta je bil sklenjen v **Turinu** mir: Benečani so še enkrat potrdili določbe zadrškega miru in vrh tega obljubili, da bodo plačevali ogrsko-hrvatskemu kralju 7000 dukatov davka na leto.

Zaderski mir je slednjič za dalj časa vrnil hrvatskemu kraljestvu njegovo obalo in otoke. Dalmatinska mesta so naslednjega pol stoletja uživala popolno samostojnost in se lepo razvijala. Mogočna Ludovikova država, ki je segala od Baltika do Jadrana, je bila sicer le preveč celinska

in niti ni poskušala ustvariti si svojo vojno ali trgovsko mornarico. Te se Benečanom ni bilo treba bati, toda bali so se Ludovikove armade na kopnem, ki je utegnila vsak čas prekoračiti Alpe in se pojaviti v beneški ravnini. Tako so bila naša mesta le v varnem zavetju. Če si jih že niso mogli pokoriti, so skušali Benečani vsaj trgovinskih koristi dobiti od njih. Vabili so jih v svoja пристanišča in štitali njihove ladje v daljnih morjih, kjer jim domača država ni nudila nobene podpore. Modra beneška politika je kmalu rodila sadove in že l. 1401 je bil Split pripravljen, podati se pod beneško varstvo, a zaenkrat so njegovo ponudbo odklonili, ker so imeli dalekosežnejše načrte. Dogodki na Hrvaškem in Ogrskem so se namreč naglo razvijali njim v prid.

Ludovik Veliki je umrl l. 1382 in zapustil le dve mladoletni hčerki, kar je postalo za njegovo državo usodno. Mlajša hčerka Jadviga je zavladala na Poljskem, za ogrsko-hrvatskega kralja so pa okronali starejšo Marijo. Z njo, ali bolje: z njeno častihlepno materjo pa velikaši niso bili zadovoljni in so poklicali na prestol sorodnega napolskega kralja. Ko je bil ta zahrbtno umorjen, so hrvatski uporniki obe kraljici ujeli, ju zaprli v Novigrad ob izlivu Zrmanje in mater vpričo hčere zadavili, dočim je hčerko Marijo z beneško pomočjo rešil njen mož Sigmund Luksemburški. Tega so tudi izvolili za kralja ogrsko-hrvatskega, dočim je nasprotna stranka postavila proti njemu Ladislava Napoljskega. Ta je toliko prišel na Hrvaško, da so ga v Zadru kronali za kralja, na Ogrsko se pa ni upal, ker se je bal žalostne usode očetove, ampak se je vrnil nazaj v Napolj. Njegovi pristaši, med katerimi je bil najbolj mogočen bosanski velikaš Hrvoje Vukčić, so se še par let upirali Sigmundu, dokler ni ta l. 1408 s posebno križarsko vojsko odločilno potolkel Bosancev. Sedaj so drug za drugim priznali Sigmunda za kralja. Tudi Ladislavu napoljskemu ni preostalo drugega in odločil se je za sramotno kupčijo. Po dolgih pogajanjih je l. 1409 prodal beneški republiki za sto tisoč dukatov Zader, Novigrad, Vrano in otok Pag z vsemi svojimi pravicami do Dalmacije.

Tako so Benečani, ki so bili državljansko vojno le od strani gledali, imeli od nje največ dobička. Sramotna kupčija je Zader najtežje zadela. Meščani so ogorčeni spodili napoljsko posadko in razvili zastavo svetega Marka, da bi pokazali, da so se prostovoljno podali Benečanom. Dož jim je res potrdil samostojnost, imenoval zaderske plemiče za beneške meščane, hkrati pa naselil v mestu več beneških rodbin, s čimer se začenja njegovo potujčenje. Deloma zlepa deloma zgrda je nato republika zasedla še ostale kraje, ki jih je Sigmund zaman skušal rešiti. Hrvatska je izgubila za skoraj štiri stoletja večino svoje obale, odrinjena od morja je le še životarila — »sokol s polomljenimi krili« — kot pravi njen zgodovinar.

C.:

Na Svečnico leta 1804 v Orašcu.

(Po Vuku Stefanoviču Karadžiću.)

Kje pa je Orašac? V sredini Šumadije, ki je bila pred 130 leti res še šuma (gozd), pod Bukoljo planino najdemo ob cesti, ki vodi iz Belgrada proti jugu v dolino Zapadne Morave, selo Orašac. Tu praznujejo letos na Svečnico, ki jo pravoslavni imenujejo Sretenje in ki pada, kakor pri nas na 2. februarja, 130 letnico velikega zgodovinskega dogodka. Že mladi šolarčki vedo,